

RUS DİLİNDE SÖZCÜK VURGUSU

Olga ZENCİRCİ*

ÖZ

Çalışmanın konusu yabancı dil olarak Rusça öğrenim ve öğretiminde en önemli alanlardan biri olan Rusça sözcük vurgusu. Makalede yabancı dil olarak Rusçayı öğrenenlerin karşılaştıkları vurgu sorunlarının çözümüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Rusça sözcük vurgusu sesbilgisel ve dilbilgisel olarak iki yönlü incelenmektedir: sesbilgisel açıdan sesbilgisel bileşenlere, ritmik dengeye, vurgusuz hecede yer alan ünlülerin uğradıkları değişikliklere ve bağımsızlığa yer verilirken, dilbilgisel yönden sözcük vurgusunun büküm ve türeme olarak iki açıdan devingen yapısına örneklerle desteklenerek dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: sözcük vurgusu, durağan, devingen, bağımsız, sesbilgisel, ritmik, büküm, türeme, küçülme.

СЛОВЕСНОЕ УДАРЕНИЕ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Работа посвящена одной из наиболее важных проблем в изучении русского языка как иностранного – русскому словесному ударению. В статье решается проблема русского словесного ударения в изучении русского языка как иностранного и рассматривается с двух точек зрения: фонетической и грамматической. При исследовании с фонетической точки зрения обращается внимание на фонетические корреляты ударения, ритмическое равновесие, изменения гласных в безударном положении и на разноместность русского словесного ударения. При грамматическом описании берётся во внимание словоизменительная и словообразовательная подвижность.

Ключевые слова: словесное ударение, неподвижный, подвижный, разноместный, фонетический, ритмический, словоизменение, словообразование, редукция.

GİRİŞ

Türkiye ve Rusya arasında gün geçtikçe gelişen ekonomik, politik ve sosyal ilişkiler Türkiye’de Rusça öğrenme talebini artırmaktadır. Günümüzde devlete bağlı ve özel üniversitelerde ve çeşitli özel kurslarda Rusça dersleri verilmektedir. Rus dilini öğrenmeye başlayan bir insan, cümle kurmaya başlamadan önce sözcükleri öğrenirken dikkat etmesi gereken konulardan biri, bize göre ise en önemlisi, sözcük vurgusudur. Bir kez yanlış vurgu ile öğrenilen sözcüğün düzeltilebilmesi için çok zaman harcanır. Dolayısıyla sözcükleri doğru vurgu ile öğrenmek önemlidir. Türkiye’de yabancı dil olarak Rusça eğitimi alanındaki çalışmalarda sözcük vurgusu özelliklerinin çok kısıtlı incelendiği araştırmalarımız neticesinde ortaya çıkmıştır. Rusça öğrenme talebinin sürekli artış göstermesinden, sözlü iletişim ortamlarında önemli yere sahip sözcük vurgusunun özelliklerini bu alandaki boşluğa bir katkı sağlayabilmek amacı ile çalışma konusu olarak belirledik.

Çağdaş Rus dilinde sözcük vurgusu sesbilgisinin yanı sıra, sözcükbilim ve dilbilgisinde de önemli yere sahiptir. Vurgunun kendisi, onun ayrılmasını sağlayan sesbilgisel bileşenleri ve sözcüğün ses kimliğini sesbilgisi ortaya çıkarmaktadır. Vurgunun bağımsızlığı bir sözcüğü başka bir sözcükten ayırmaktadır ve her sözcüğü özel kılmaktadır, dolayısıyla vurgunun sözcükbilimde önemli yere sahip olduğunu diyebiliriz. Vurgunun devingenliği ise sözcüğün dilbilgisel özelliğini ortaya

* Ankara Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, ozencirci@yahoo.com

çıkarmaktadır. Bir heceden başka bir heceye, bir biçimbirimden başka bir biçimbirime geçmesi vurgunun dilbilgisi ile yakından ilgili olduğunun göstergesidir.

Rusça sözcük vurgusunun sesbilgisel özellikleri

Sesbilgisel açıdan Rusça sözcük vurgusunun incelenmesi henüz XVIII. yy.da başlamıştır. Farklı dönemlerde farklı bilim adamları sözcük vurgusunun farklı sesbilgisel bileşenler ile ayrıldığını ifade etmektedirler. Örneğin L.V. Lomonosov, A.H. Vostokov ve N.İ. Greç vurgulu hecenin vurgusuz heceden ses tonu ile ayrıldığını savunmaktadırlar (Lomonosov 1755:21; Vostokov 1874:3; Greç 1827:16). Ancak XVIII yy.'ın sonunda A.A. Barsov vurgulu hecenin ayrılması için ses tonun yetersiz olduğunu, bunun için yoğunluk ve vurgulu ünlülerin uzunluğunun da gerekli olduğunu belirtmiş ve böylece yoğunluğa ilk dikkat çekenlerden olmuştur (Barsov 1981:78-79). XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren vurgusuz hecelere kıyasla vurgulu hecenin yoğunluk ile öne çıktığı fikri A.A. Potebnya'dan çıkmıştır. Günümüzde de Rusça sesbilgisi kitaplarında "Potebnya formülü" (...12311...) olarak bilinen formüle göre, vurgulu hece (3) en yoğun olarak telaffuz edilen hecedir. Vurgulu heceden bir önceki hece (2) vurgulu heceden daha zayıf, ancak vurgulu heceden iki, üç vs. önceki ve sonraki hecelerden (1) daha kuvvetlidir (Lehfeldt, 2006:154). XX. yy.'ın büyük Rus dilbilimci L.V. Şçerba vurgunun en önemli bileşeninin uzunluk olduğunu belirtmiş ve vurgulu ve vurgusuz heceler arasındaki farklılıkları inceleyerek vurgusuz ünlülerin nitel özelliklerini ilk açıklayanlardan olmuştur (Şçerba 1963:27). XX. yy.'ın ortalarından itibaren L.V. Zlatoustova yaptığı deneyler sonucunda vurgulu hecedeki sesin yalnızca yoğunlukla değil, uzunluk ile de nitelendirildiğini belirtmektedir ve vurgusuz hecelerde yer alan ünlülerin nicel değişikliklerine dikkat çekmektedir (Lehfeldt 2006:156).

Bilim adamların araştırmalarına göre, Rusça sözcük vurgusu yoğunluk (*напряжённость*), uzunluk (*длительность*) ve vurgusuz ünlülerin nitel değişimleri (*качественные изменения гласных*) ile ayrılmaktadır. Vurgulu hecede yer alan ünlüler daha yoğun ve uzun telaffuz edilirken, vurgusuz hecelerde bulunan ünlülerin yoğunluğunun azalması ve uzunluğunun kısalması sonucunda küçülme (*редукция*) adını taşıyan değişimler ortaya çıkmaktadır.

Türk dilinde vurgusuz ünlüler küçülmeye uğramadıklarından Türk öğrenciler bu durumu zor kavramaktadır. Dolayısıyla küçülmeye uğramış ünlülerin telaffuzu yabancı dil olarak Rusça kaynaklarda yer alan belli bir modele göre yapılmalıdır. Bize göre böyle bir çalışma belli bir sıra takip edilerek ikinci dersten itibaren başlatılmalıdır. Vurgusuz durumdaki ünlülerin küçülmesi ve Rusça sözcüklerin ritmik özellikleri ile kısa bir giriş yapılması uygun olacaktır.

Rusça sözcüklerin ritmik yapısının kavranması için ritmik modellerin çokça tekrarlanması gerektiğini düşüncesindeyiz. Ünsüzleri **k** (consonant), ünlüleri ise **v** (vowel) olarak işaretlersek, yabancı dil olarak Rusça eğitiminde aşağıdaki dokuz ritmik model öne çıkmaktadır:

kvkú	— — ' —	<i>странá</i> (ülke), <i>родно́й</i> (öz), <i>ходи́ть</i> (yürüme);
kúkv	' — — —	<i>кни́га</i> (kitap), <i>но́вый</i> (yeni), <i>дела́ть</i> (yapmak);
kvkvkú	— — — ' —	<i>институ́т</i> (enstitü), <i>голубо́й</i> (açık mavi), <i>погуля́ть</i> (dolaşmak);
kúkvkv	' — — — —	<i>деву́шка</i> (genç bayan), <i>ро́зовый</i> (pembe), <i>вы́скочил</i> (fırladı);

kvkúkv	— — —	<i>рабо́та</i> (iş), <i>прия́тный</i> (hoş), <i>замéтил</i> (fark etti);
kvkúkvkv	— — — —	<i>заня́тия</i> (dersler), <i>по-но́вому</i> (yeniden), <i>кори́чневы́й</i> (kahve renkli);
kvkvkúkv	— — — —	<i>передáча</i> (program), <i>арома́тный</i> (hoş kokulu), <i>оказáлся</i> (olmak);
kvkvkvkú	— — — —	<i>переворо́т</i> (devrim), <i>передава́ть</i> (iletmek), <i>нехорошо́</i> (kötü);
kúkvkvkv	— — — —	<i>ма́ленького</i> (küçücük), <i>сла́бенького</i> (zayıf).

Küçülme ve ritmik modeller ile ilgili çalışma vurgusuz ünlülerin sert ünsüzlerden sonra telaffuzu ile başlamalıdır. Vurgulu hecenin sözcüğün ritmik merkezini oluşturduğunu, vurgulu ünlünün daha yoğun ve daha uzun telaffuz edildiğini, vurgusuz kalan ünlülerin ise küçülmeye uğradığını örneklerle göstermek önemlidir.

Rusça sözcük vurgusunun bağımsızlığı

Rusça sözcük vurgusu sözcükte bulunma yeri açısından **bağımsızdır** (*разномéстное*) ve farklı hecelerde bulunabilmekle birlikte farklı biçimbirimlerde de yer alabilmektedir. Örneğin *сто́лик* (küçük masa) sözcüğünde birinci, *моро́женое* (dondurma) sözcüğünde ikinci, *приве́ла* (getirdi) sözcüğünde üçüncü, *учите́ля* (öğretmenler) sözcüğünde dördüncü, *перепродава́ли* (alıp satıyorlardı) sözcüğünde beşinci, *реорганизова́ли* (yeniden organize ettiler) sözcüğünde altıncı hecede; *вы́вел* (çıkardı) sözcüğünde önekte, *перемы́л* (yeniden yıkadı) sözcüğünde kökte, *специа́ли́ст* (uzman) sözcüğünde sonekte, *учите́ля* (öğretmenler) sözcüğünde ise bitemdedir.

Rusça sözcük vurgusunun bağımsızlığı, farklı sözcükleri ayırdığından görevsel sesbilimin önemli bir aracıdır. Sözcüğünün anlamının değişmesi için vurgunun yerini değiştirmek yeterlidir. Bazı durumlarda bağımsız sözcük vurgusu dilin aynı birimlerine ait ve dilbilgisel yapıları birbiri ile tamamen aynı, ancak telaffuz ve anlam açısından farklı olan sözcükleri birbirinden ayırmaktadır (Avanesov 1956: 69). Buna örnek olarak *атла́с* (saten kumaş) – *а́тлас* (atlas, harita); *замо́к* (kilit) – *за́мок* (şato); *мука́* (un) – *му́ка* (azap, işkence); *орга́н* (org) – *орган* (organ) gibi sözcüklerini göstermek mümkündür:

Bazı durumlarda bağımsız vurgu dilin aynı birimlerine ait, ancak master biçimi farklı yalnızca birkaç dilbilgisel biçimi aynı sözcükleri ayırmaktadır (Avanesov, 1956: 69). Örneğin *бело́к* (ak) ad, Y.d., tekil, e.c. – *бе́лок* (sincaplar) ad, B.d., çoğul, d.c.; *белка́* (ak) ad, T.d., tekil, e.c. – *бе́лка* (sincap) ad, Y.d., tekil, d.c.; *белку́* (ak) ad, Yö.d., tekil, e.c. – *бе́лку* (sincabı) ad, B.d., tekil, d.c.; *наре́зать* (kesmek) fiil, bitmiş, master – *нареза́ть* (kesmek) fiil, bitmemiş, master; *наре́зал* (kesti) fiil, bitmiş, geç.z., e.c. – *нареза́л* (kesiyordu) fiil, bitmemiş, geç.z., e.c.; *наре́зала* (kesti) fiil, bitmiş, geç.z., d.c. – *нареза́ла* (kesiyordu) fiil, bitmemiş, tekil, geç.z., d.c.; *наре́зало* (kesti) fiil, bitmiş, geç.z., n.c. – *нареза́ло* (kesiyordu) fiil, bitmemiş, tekil, geç.z., n.c.; *наре́зали* (kestiler) fiil, bitmiş, geç.z., çoğul – *нареза́ли* (kesiyorlardı) fiil, bitmemiş, geç.z., çoğul.

Birçok durumda bağımsız vurgunun yeri master biçimi farklı olan ve dilin farklı birimlerine ait sözcüklerin sadece bir biçimini ayırmaktadır (Avanesov, 1956:69): *мою́* (yıkıyorum) fiil, I.tekil – *мою́* (benim) zamir, B.d., tekil, d.c.; *пла́чу* (ağlıyorum) fiil, I.tekil

– *плачу́* (ödüyorum) fiil, I.tekil; *лѐблю* (avlıyorum) ad, B.d., tekil, d.c. – *ловлю́* (yakalıyorum) fiil, I.tekil; *ношу́* (yük) ad, B.d., tekil, d.c. – *ношу́* (taşıyorum) fiil, I.tekil; *пали́* (düştüler) fiil, geç.z., çoğul – *пали́* (ateş et) fiil, emir kipi, tekil; *мѐли* (sığ yerler) ad, B.d., çoğul – *мелу́* (öğüt) fiil, emir kipi, tekil.

Yabancı dil olarak Rusça eğitiminde vurgunun yeri konusunda Türk öğrenciler zorlanmaktadır, çünkü Türk dilinde vurgu genellikle son hecede yer almaktadır. Örneğin *работатъ* (çalışmak), *обѐдатъ* (öğle yemeğini yemek) sözcükleri ikinci hece vurgulu iken Türk öğrenciler vurguyu son hecedeymiş gibi telaffuz etmektedirler. Bu yüzden Rus dilinde sözcük vurgusunun yerini belirtecek kurallar olmadığından, sözcüklerin kendi vurgusu ile öğrenilmesi önem taşımaktadır.

Rusça sözcük vurgusunun devingenliği

Rusça sözcük vurgusu, bağımsız olması yanı sıra devingendir. Bir sözcüğün farklı biçimlerinde yer değiştirmeden aynı hecede veya biçimbirimde kalan vurgu **durağan** (*неподвижное*); çekim sırasında bir heceden başka bir heceye veya bir biçimbirimden başka bir biçimbirime, hatta sözcüğün dışına çıkan vurgu **devingen** (*подвижное*) olarak adlandırılmaktadır. Vurgunun devingen özelliği Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenler için kavranması zor olduğu gibi, bu dilin taşıyıcılarına da kolay gelmemektedir.

Rusça sözcük vurgusunun biçimbilgisel incelenmesi ilk XIX. yy.da A.H. Vostokov tarafından yapılmıştır. A.H. Vostokov, sözcük biçimini hecelere bölerek vurgunun hangi hecede bulunduğunu belirlemekle kalmayıp hangi biçimbirimde yer aldığına da dikkat çekmekte ve sözcükleri vurguya göre sınıflandırmaya çalışmaktadır. Ancak bu deneme istenilen sonuca ulaşmamıştır ve yapmaya çalıştığı sınıflandırmanın başarılı olmadığını kendisi de belirtmektedir (Vostokov 1874:201). Ya.K. Grot, A.H. Vostokov'un yapmaya çalıştığı sınıflandırmayı devam ettirmiş ancak sözcüklerin çekimlerinde vurgunun yerini belirlemenin teorik açıdan mümkün olmadığını ifade etmiştir (Grot 1899:336). A.A. Potebnya Rusça sözcük vurgusunu dilbilgisel olarak, yani büküm ve türeme açısından inceleyen ve vurgunun devingen yapısının durağan yapısından daha eski olduğunu tespit eden ilk bilim adamıdır (www.koipkro.kostroma.ru). A.A. Potebnya'nın başlattığı dilbilgisel incelemeler XX. yy.ın ortalarından itibaren A.A.Zaliznyak, V.A. Red'kin, N.A. Fedyanina, V.L. Vorontsova gibi bilim adamları tarafından geliştirilmiş, vurgu için dilbilgisel açıdan oldukça gelişmiş bir sistem kurulmuş ve vurgunun sözcük içerisindeki yeri ile ilgili kurallar belirlenmiştir. Rus vurgu bilimcilerin yaptıkları araştırmalara göre Çağdaş Rus dilinin kelime hazinesinin %96'sı durağan, kalan %4'ü ise devingen vurguya sahip olmasına rağmen, devingen vurguya sahip sözcükler Rus dilinde en çok kullanılan sözcükler olarak tespit edilmiştir (Lehfeldt 2006:103).

Yabancı dil olarak Rusça eğitiminde vurgunun devingenliği, sözcüklerin dilin birimlerine ayrılmasıyla büküm ve türeme olarak iki açıdan incelenebilmektedir. Büküm açısından devingen vurgunun gövdeden biteme, bitemden de gövdeye geçişleri örneklerle desteklenerek sunulabilmektedir. Türeme açısından ise sözcük içerisinde vurgunun yerini etkileyebilecek eklere dikkat çekmek önemlidir. Sözcük vurgusunun devingen yapısını gösteren kurallara derinlemesine girmeden konu örneklendirilerek açıklanmalıdır. Dilin öğelerini ad, sıfat, fiil ortaç ve ulaç olarak ayırarak aşağıdaki değişmeyen bilgiler önerilebilir.

1. Adlarda sözcük vurgusu

Adlarda vurguyu verirken sözcükler cinslere ayrılması verilmesi önemlidir. Erkek cins adlarda öncelikle durağan vurguya sahip sözcükler dikkate alınmalıdır.

1.1. Erkek cins adlarda vurgu

Büküm açısından Yalın durum tekil çekimde gövdesinde kaçak **-o-** ve **-e-** ünlüleri içeren erkek cins adlar yalın dışı durumlarda vurguyu bitemde taşımaktadır: *на углѹ* (köşede); *об отцѣ* (baba hakkında) (Lebedeva 1986:29).

Kalma durumu tekil çekimde **-ŷ** ve **-ŷo** bitemlerine sahip erkek cins adların ismin hallerine göre tüm çekimlerinde vurgu bitemde yer almaktadır: *на краѹ* (kenarda), *на полѹ* (yerde), *в углѹ* (köşede), *в лесѹ* (ormanda). Yalın durum çoğul çekimde **-á** ve **-ŷá** bitimini alan erkek cins adların vurgusu ise daima bu bitemin üzerindedir: *домá* (evler); *адресá* (adresler); *берегá* (kıyılar); *края* (kenarlar); *городá* (şehirler); *холодá* (soğuklar); *сторожá* (bekçiler) (Grammatika 1960:186-188).

Türeme açısından erkek cins adlarda daima vurgulu eklerin yanı sıra vurgunun kendisinden önce, kendisinden sonra ve sözcüğün birinci hecesinde yer almasını sağlayan ekler yer almaktadır.

Fiil, sıfat ve adlardan **-áл, -án, -ŷн, -ŷник, -ánин, -ŷнин, -ánт, -át, -áрий, -átник, -ŷтник, -átор, -éвич, -óвич, -éнт, -ét, -úв, -úзм, -úr, -уровáл-, -úст, -út, -úтель, -итém, -úтор, -óвник, -óз, -ól, -онér, -éнец, -óнок, -ёныш, -ór, -ёр, -ьóн** sonekler ile türemiş erkek cins adların vurgusu tüm çekimlerde bu eklerde yer almaktadır: *англичáнин* (İngiliz); *репетúтор* (rehber); *диктáтор* (diktatör); *муниципалитém* (belediye); *аттестáт* (diploma); *бандúт* (haydut); *бригадúр* (ekip başı); *буя́н* (azıllı kavgacı); *великáн* (dev); *галчóнок* (küçük karga yavrusu); *детёныш* (yavru); *журналúст* (gazeteci); *квартирáнт* (kiracı); *коллектúв* (topluluk); *корреспондэ́нт* (muhabir); *крестья́нин* (köylü); *лектóрий* (konferans salonu); *планетáрий* (gökevi); *прокурóр* (savcı); *режиссёр* (yönetmen); *тури́зм* (turizm); *факультéт* (fakülte); *копировáльщик* (fotokopici); *строúтель* (inşaatçı); *авитами́нóз* (vitamin eksikliği); *персона́л* (personel); *метанóл* (metanol); *пенсионе́р* (emekli); *лягушат́ник* (kurbağa yuvası); *поросят́ник* (domuz ahır); *уроже́нец* (doğumlu); *садóвник* (bahçıvan); *нефт́яник* (petrolcü); *Петрóвич* (soy isim); *царéвич* (şehzade), *батальóн* (tabur) (Grammatika 1960: 210-271; Russkaya 1980:412; Zaliznyak 1985: 65).

Yalın durum tekil çekimde vurgusuz olan ancak ismin hallerine göre çekimlerde vurgunun kendisinden önceki biçimbirimde bulunmasını sağlayan **-áй, -ек, -ец, -ик, -ник, -овец, -сор, -тай, -тель, -тор, -ушек, -чик, -ышек** sonekler ile türemiş erkek cins adların vurgusu tüm çekimlerde bu eklerden önceki hecede yer almaktadır: *вúзовец* (üniversite öğrencisi); *кóлышек* (küçük kazık); *комсомóлец* (Komsomol üyesi); *лэ́ктор* (konuşmacı); *лётчик* (pilot); *овра́жек* (dar ve derin küçük vadi); *слéдователь* (sorgu yargıcı); *слúчай* (olay); *стóлик* (masa); *удáрник* (öncü işçi); *ходáтай* (ricacı); *ворóбушек* (serçecik); *компрéссор* (kompresör); *учúтель* (öğretmen). (Grammatika 1960:184; Zaliznyak 1985:67-86; Lebedeva 1986:78).

Yalın durum tekil çekimde vurgulu **-ák, -ŷк, -áль, -ŷр, -áч, -áш, -ŷш, -арь, -ёж, -éц, -úк, -úч, -нúк, -нŷк, -овúк, -евúк, -овщúк, -ók, -ёк, -úн, -чák, -ьíль, -ьíрь, -ьíш** sonekleri sözcüğün Yalın dışı durumlarında vurgunun bitemde yer almasını sağlamaktadır: *бегúн* (koşucu); *богатýрь* (bahadır); *бородáч* (sakallı); *бычóк* (tosun); *глухáрь* (yaban horozu); *весельчák* (bir kol çengi); *вожák* (önder); *выпускнúк* (mezun); *гольш* (çırıldak); *горбýль* (kapak tahtası); *грузовúк* (kamyon); *гуслýр* (guslici); *дубнýк* (meşe ormanı); *кладовщúк* (ambar memuru); *ковáль* (nalcı); *конёк* (çatı sırtı); *круглýш* (yuvarlak); *морýк* (denizci); *москвúч* (Moskovalı); *мудрэ́ц* (bilge); *пищевúк* (yemek borusu); *старúк* (ihtiyar); *торгáш* (bezirgân); *чертёж* (çizim) (Grammatika, 1960:192-193; Zaliznyak 1985:67-83).

-ень eki ile türemiş erkek cins adların vurgusu ise daima sözcüğün birinci hecesinde yer almaktadır: *оборотень* (hortlak); *пролежень* (tembel) (Zaliznyak 1985:68).

1.2. Dişi cins adlarda vurgu

Büküm açısından Yalın durum tekil çekimde vurgulu **-á** veya **-я** ile biten bazı dişi cins adların vurgusu Belirtme durumu tekil çekimde genellikle gövdeye geçmektedir: *гора* (dağ) – *гору* (dağı); *доска* (tahta) – *доску* (tahtayı). Ancak Yalın durum tekil çekimde aynı bitemlere sahip bazı dişi cins adların vurgusu, Yalın durum çoğul çekimde gövdeye geçmektedir: *сосна* (çam ağacı) – *сосны* (çam ağaçları); *стена* (duvar) – *стены* (duvarlar); *земля* (toprak) – *земли* (topraklar). Yalın durum tekil çekimde **-ь** ile biten dişi cins adların vurgusu Kalma durumu tekil çekimde **-ú** bitemine geçmektedir: *дверь* (kapı) – *на дверú* (kapıda); *степь* (bozkır) – *в степú* (bozkırlar); *грудь* (göğüs) – *в грудú* (göğüste) (Grammatika 1960:201-205).

Türeme açısından dişi cins adlarda da daima vurgulu soneklerin yanı sıra, vurgunun kendisinden önce bulunmasını sağlayan, kendisinden sonraki ünlüye kaydıran ve sözcüğün ilk hecesinde bulunmasına neden olan ekler mevcuttur.

Yalın durum tekil çekimde vurguyu üzerinde taşıyan **-áğ(a), -яğ(a), -ьг(a), -ák(a), -як(a), -ьк(a), -юк(a), -ул(я), -юл(я), -án(я), -án(я), -áx(a), -óx(a), -éx(a), -úx(a), -úш(a), -áци(я), -úци(я), -ád(a), -éнци(я), -úс(a), -éсс(a), -át(a), -óвк(a), -éвк(a), -éль, -úнк(a), -úшк(a), -úн(a), -óвин(a), -щúн(a), -ьн(я), -úн(я), -úх(a), -úц(a), -нúц(a), -éнк(a), -átин(a), -ятин(a), -úлк(a), -úльн(я)** sonekleri ile türemiş dişi cins adların vurgusu tüm çekimlerde bu eklerde yer almaktadır: *отвáга* (cesaret); *кúркомоты́га* (kazma kürek); *прися́га* (yemin); *кóнтра́така* (karşı hücum); *железы́ка* (demir parçası); *закавы́ка* (çengel); *закорю́ка* (kardık burgacık); *криву́ля* (yamuk, eğri); *чистю́ля* (titiz); *мама́ня* (ana); *пogóня* (kovalama, takip); *рубáха* (gömlek); *сумато́ха* (acele koşuşmalar); *прорéха* (eksi; kusur); *желту́ха* (sarılık); *плаку́ша* (gözü sulu); *канализáция* (kanalizasyon); *пропозúция* (konu); *колонна́да* (sıra sütunlar); *штукéнция* (nesne); *директрúса* (bayan müdür); *принцéсса* (prenses); *зарплáта* (maaş); *голодóвка* (açlık); *вечерúнка* (eğlenti); *шалунúшка* (yaramaz); *хворостúна* (kuru dal); *штукóвина* (nesne); *годовщúна* (yıl dönümü); *рабы́ня* (köle); *богúня* (tanrıça); *слонúха* (dişi fil); *мастерúца* (usta bayan); *бойнúца* (mazgal); *работéнка* (iş); *медвежáтина* (ayı eti); *куря́тина* (tavuk eti); *парúлка* (sauna); *парúльня* (sauna); *колыбéль* (beşik); *путéвка* (yol belgesi) (Zaliznyak 1985:65-74).

Yalın durum tekil çekimde vurgusuz **-к(a), -шк(a), -чк(a), -х(a), -льн(я), -тость, -ность, -тв(a), -очк(a), -оньк(a), -еньк(a), -ость, -ш(a)** ekleri ile türemiş çok heceli dişi cins adların vurgusu daima sonekten önceki hecede yer almaktadır: *кры́шка* (kapak); *замара́шка* (pasaklı); *тяну́чка* (balıkçı yaka kazak); *пря́ха* (çamaşır); *парúльня* (terleme halveti); *спéтость* (uyum); *дúрость* (aptallık); *симвóлика* (simgecilik); *молúтва* (dua); *кóсточка* (kemik); *голови́нька* (kafa); *тёте́нька* (teyze); *вёрность* (sadaikat); *секретáрша* (sekreter) (Zaliznyak 1985:83-87).

-б(á), -е(я), -в(á), -ц(á), -об(á), -ев(á), -ар(á), -вор(á), -овн(я), -отн(я), -изн(á), -ет(á) ekleriyle türemiş dişi cins adların vurgusu ismin hallerine göre tüm çekimlerde bitemde yer almaktadır: *беготня́* (koşturmaca); *белизна́* (beyazlık); *борьба́* (mücadele); *листвá* (yapraklar); *нищета́* (sefalet); *пыльцá* (polen); *резня́* (kiyim); *синевá* (mavilik); *толчея́* (izdiham); *худоба́* (zayıflık); *мошкарá* (böcekler); *детвора́* (çocuklar); *болтовня́* (gevezelik) (Russkaya 1980:372-471).

-ль, -ть, -нь ekleri ile türemiş dişi cins adların vurgusu ise daima sözcüğün birinci hecesinde yer almaktadır: *па́даль* (leş); *зави́сть* (kıskançlık); *зе́лень* (yeşillik) (Zaliznyak 1985:68).

1.3. Nötr cins adlarda sözcük vurgusu

Büküm açısından tekil çekimlerde gövdeli vurguya sahip nötr cins adların vurgusu çoğul çekimlerde biteme geçmektedir: *мо́ре* (deniz) – *моря́* (denizler); *сло́во* (sözcük) – *слова́* (sözcükler); *по́ле* (tarla) – *поля́* (tarlalar). Ancak tekil çekimlerde vurgu bitemli ise çoğul çekimlerde gövdeye geçmektedir: *пятно́* (leke) – *пятна́* (lekeler); *число́* (rakam) – *числе́* (rakamlar); *стекло́* (cam) – *стёкла* (camlar). Tamlayan durumu çoğul çekimde ünsüz ile biten nötr cins adların vurgusu sözcüğün son ünlüsünde yer almaktadır: *зе́рало* (ayna) – *зерка́л* (aynalar); *се́рдце* (kalp) – *серде́ц* (kalpler); *не́бо* (gökyüzü) – *небе́с* (gökyüzleri); *чудо́* (mucize) – *чуде́с* (mucizeler); *кольцо́* (yüzük) – *коле́ц* (yüzükler) (Grammatika 1960:194). **-мя** ile biten nötr cins adların vurgusu çoğul çekimlerde bitemde, Tamlayan durum çoğul çekimde ise son ünlüde yer almaktadır: *имя́* (isim) – *имена́* (isimler) – *имён* (isimler); *пле́мя* (kabile) – *племена́* (kabileler) – *племён* (kabileler) (Lebedeva, 1986:102).

Türeme açısından **-ушк(о), -ёчк(о), -овищ(е), -овáни(е), -евáни(е), -эни(е), -áни(е)** ekleri ile türemiş nötr cins adların vurgusu tüm çekimlerde üzerinde yer almaktadır: *горо́дишко* (küçük şehir); *слове́чко* (sözcük); *кнутóвище* (kamçı); *волковáние* (kurt avı); *дрожжева́ние* (mayalama); *движе́ние* (hareket); *взыска́ние* (tahsil) (Russkaya 1980:372-471).

-лиц(е), -ь(е), -ни(е), -и(е), -стве(е), -ти(е), -ышк(о) ekler ile türemiş nötr cins adların vurgusu ise sonekten önceki hecede yer almaktadır: *суди́лице* (mahkeme); *зимóвье* (kışlama); *посла́ние* (ileti); *препя́тствие* (engel); *соби́тие* (olay); *со́лнышко* (güneş); *изве́стие* (haber) (Russkaya 1980:372-471).

-овств(ó), -ь(ё), -к(ó), -ц(ó), sonekleri ise vurgunun bitemde yer almasını sağlamaktadır: *шутóвство* (şakacılık); *моло́чкó* (süt); *письме́цó* (mektup); *бельё́* (çamaşır) (Russkaya 1980:372-471).

2. Sıfatlarda sözcük vurgusu

2.1. Tam sıfatlarda vurgu

Çağdaş Rus dilinde tam sıfatlar ya gövdeli ya da bitemli vurguya sahiptir. **-óй** ile biten tüm tam sıfatlarda vurgu bu bitemde yer alırken **-ы́й, -и́й** ile biten sıfatların vurgusu gövdelidir: *родно́й* (öz); *сухо́й* (kuru); *плохо́й* (kötü); *краси́вый* (güzel); *ма́ленький* (küçük), *си́ний* (mavi).

Tam sıfatlarda daima vurgulu ve vurgunun kendisinden önceki hecede bulunmasını sağlayan ekler yer almaktadır. **-я́нн-, -áбельн-, -у́рованн-, -éйн-, -éбн-, -óбн-, -у́льн-, -и́ровáльн-, -у́м-, -у́щ-, -ю́щ-, -éцк-, -ощáв-, -ля́в-, -ови́т-, -еви́т-, -áст-, -я́ст-, -áч-, -я́ч-, -у́в-, -áльн-, -éльн-, -áрн-, -я́рн-, -у́вн-, -ти́вн-, -у́ст-, -óв-, -óзн-, -óнн-, -óрн-, -у́ч-, -ю́ч-, -овáтеньк-, -евáтеньк-, -éхоньк-, -óхоньк-, -éшеньк-, -óшеньк-, -ю́сеньк-, -éсн-, -овáт-, -евáт-, -у́т-, -áт-, -у́ческ-, -у́н-, -ы́н-, -áст-, -у́стск-, -у́чн-, -áв-, -я́в-, -áнск-, -у́йск-** sonekleri ile türemiş sıfatların vurgusu tüm çekimlerde bu eklerde durağandır: *дерева́нный* (ahşap); *комфорта́бельный* (rahat); *квалифи́цированный* (nitelikli); *шве́йный* (dikiş); *лече́бный* (iyileştirici); *сье́добный* (yenilen); *кипя́тельный* (kaynatılan); *копи́ровáльный* (kopyalayan); *рани́мый* (hassas); *большу́щий* (kocaman); *дли́ннóщий* (uzun); *просто́цкий* (sade); *худощáвый* (zaıfça); *белова́тый* (beyazımsı); *знаме́ный* (ünlü); *крити́ческий* (kritik); *куру́ный* (tavuk); *глаза́стый* (iyi gözlü); *еди́ный* (münferit); *костля́вый* (kemikli); *марксис́тский* (Marksist);

испанский (İspanyol); *альпийский* (alp); *телячий* (dana); *кошачий* (kedi); *угреватый* (sivilceli); *цветастый* (çiçekli); *ноздрястый* (büyük burunlu); *ядовитый* (zehirli); *глянцеvитый* (cilalı); *ленувый* (tembel); *смертельный* (ölümcül); *театральный* (tiyatro); *кровавый* (kanlı); *кудрявый* (kıvrıcsık); *небесный* (gökyüzü); *легендарный* (efsanevi); *молекулярный* (moleküler); *прогрессивный* (ilerici); *декоративный* (dekoratif); *религиозный* (dini); *реакционный* (gerici); *иллюзорный* (hayali); *колючий* (dikenli); *летучий* (uçan); *дубовый* (meşe); *голосистый* (sesli); *красноватенький* (kırmızımsı); *синеватенький* (mavimsi); *светлехонький* (açık renkli); *умнешенький* (zeki); *легохонький* (hafif); *легшенький* (hafif); *малюсенький* (küçücük) (Grammatika 1960: 320-363; Zaliznyak 1967: 168; Zaliznyak 1985: 66-67).

-чат-, -чив-, -тельн-, -еньк-, -оньк-, -ж-, -ш-, -к-, -ск-, -енск-, -ческ-, -льн-, -н-, -ашн-, -ишн-, -ешн- soneler ile türemiş sıfatların vurgusu tüm çekimlerde bu eklerden bir önceki hecede yer almaktadır: *взрывчатый* (patlayıcı); *довѣрчивый* (kanağan); *клѣйкий* (yarışkan); *апрельский* (nisan); *пѣнзенский* (penzalı); *переводческий* (tercüme); *обручальный* (nikâh); *старательный* (özenli); *лѣтний* (yaz); *слабенький* (zayıf); *плѣхонький* (kötü); *медвѣжий* (ayı); *черепаший* (kaplumbağa); *утренний* (sabah); *правдашний* (gerçekçi); *бүдний* (günlük) (Grammatika 1960:325-363).

2.2. Sıfatların karşılaştırmalı üstünlük derecesinde vurgu

Karşılaştırmalı üstünlük derecesi **-e** ile biten sıfatların vurgusu gövdede yer almaktadır: *тѣнький* (ince) – *тѣньше* (daha ince), *яркий* (parlak) – *ярче* (daha parlak) (Grammatika 1960:324). Dişer cins çekiminde bitemli vurguya sahip sıfatlardan **-ee, -eй** ekler ile türemiş karşılaştırmalı üstünlük derece sıfatların vurgusu ise bu ekte kalmaktadır: *добрá* (iyi kalpli) – *добрѣе* (daha iyi kalpli); *милá* (sevimli) – *милѣе* (daha sevimli) (Lebedeva 1986:115).

2.3. Sıfatların en üstünlük derecesinde vurgu

Sıfatların en üstünlük derecesi **-áйш-** soneki ile oluştuğunda vurgu daima bu sonektedir: *крѣпкий* (sağlam) – *крѣпчáйший* (en sağlam); *велікий* (büyük) – *величáйший* (en büyük). **-eйш-** eki ile türemişlerde ise vurgu karşılaştırmalı üstünlük derecede bulunduğu yerde kalmaktadır: *сильнее* (daha güçlü) – *сильнѣйший* (en güçlü); *добрѣе* (daha iyi) – *добрѣйший* (en iyi) (Grammatika 1960:324-325).

3. Fiillerde sözcük vurgusu

Fiillerde sözcük vurgusunun durumu oldukça karmaşıktır. Dolayısıyla yabancı dil olarak Rusça öğretiminde durağan ve devingen modellerin en sık kullanılanları seçilmelidir.

Türeme açısından **вѣ-** öneğine sahip tüm bitmiş durum fiillerin vurgusu daima bu ektedir: *вѣхал* (ayrıldı), *вѣпил* (içti) (Grammatika 1960:579-580). **-ѣвыва-, -ѣвыва-, -урова-** eklerine sahip fiillerin vurgusu bu eklerin birinci hecesinde yer alırken, **-изурова-** ekine sahip fiillerin vurgusu ikinci hecededir: *организовывать* (organize etmek); *завоѣвывать* (fethetmek); *гарантировать* (garantilemek); *механизировать* (makineleştirmek) (Grammatika 1960:536-545; Lebedeva 1986:123).

-ыва-, -ива- eklerine sahip bitmemiş fiillerin ve **-ствова-** soneki ile türemiş fiillerin vurgusu bu eklerden bir önceki hecede yer almaktadır: *рассказывать* (anlatmak), *устраивать* (kurmak), *властвовать* (hakim olmak) (Grammatika 1960:545).

Adlardan **-нича-** soneki ile türemiş fiillerin vurgusu, türedikleri yerde kalmaktadır: *сплѣтчик* (dedikoducu) – *сплѣтничать* (dedikodu yapmak). “Gittikçe artan” anlamını taşıyan **-ну-** ekine sahip fiillerin vurgusu gövdede yer alırken, “ani, tek

sefere mahsus” anlamına sahip aynı ekli fiillerin birçoğu vurguyu bu ekte taşımaktadır: *мóкнуть* (islanmak); *крéпнуть* (kuvvetlenmek); *толкнóуть* (itmek); *моргнóуть* (göz kırmak) (Lebedeva 1986:30-31).

да-, зна-, ств- kökleri ve **-ва-** sonekini içeren fiillerin vurgusu şimdiki zaman çekiminde bitemlidir: *давáть* (vermek) – *даю́* (veriyorum), *вставáть* (kalkmak) – *встаю́* (kalkıyorum), *узнавáть* (tanımak) – *узнаю́* (tanıyorum) (Russkaya 1980:551).

Mastar biçimi **-чь, -тú** ve **-чéсть** ile biten ve çekim sırasında ünsüz değişimleri olan fiiller geçmiş zaman çekiminde bitimli vurguya sahiptir: *идтú* (yürümek); *цвестú* (çiçek açmak); *берéчь* (korumak); *стерéчь* (beklemek); *прочéсть* (okuyup bitirmek) (Grammatika 1960:565-568).

Geçmiş zamana göre çekilmiş bazı fiillerin vurgusu devingendir ve erkek cins çekiminde gövdeliyken, dişi cins çekiminde bitime geçmektedir: *взя́л – взяла́* (aldı); *жи́л – жила́* (yaşadı); *пóнял – поняла́* (anladı) (Lebedeva 1986:30-31).

4. Ortaçlarda sözcük vurgusu

Ortaç ve ulaçlar konuşma dilinde kullanılmamaktadır ancak Rusçayı öğrenen öğrenciler kitap, gazete okuyabilmek için onları öğrenmelidir. Ortaç ve ulaçların vurgulama kurallarının önemi ise bilimsel kaynakların kullanımında ortaya çıkmaktadır.

I. çekim fiillerden **-щ(у́й)** eki ile türemiş şimdiki zaman etken ve **-м(ы́й)** ile türemiş edilgen ortaçların vurgusu fiilin III. çoğul şahıs çekiminde buldukları yerde kalmaktadır: *пи́шут* (yazıyorlar) – *пи́шущий* (yazan); *боле́ют* (hasta oluyorlar) – *боле́ющий* (hasta olan); *покупа́ют* (satın alıyorlar) – *покупа́емый* (satın alınan). II. çekim fiillerden aynı ekler ile türemiş ortaçlar ise fiilin mastar biçimdeki vurguyu muhafaza etmektedir: *пóмнить* (hatırlamak) – *пóмнящий* (hatırlayan); *летéть* (uçmak) – *летя́щий* (uçan); *мы́слить* (düşünmek) – *мы́слимый* (düşünülebilir). İstisnayı *любóть* (sevmek) – *любя́щий* (seven); *лечúть* (tedavi etmek) – *леча́щий* (tedavi eden) ortaçları oluşturmaktadır (Grammatika 1960:515-516; Russkaya 1980:559-560).

-вш(у́й), -ш(у́й) ekler ile türemiş geçmiş zaman etken ortaçların vurgusu fiilin mastar halindeki vurgusu ile aynı hecede yer almaktadır: *купúть* (satın almak) – *купúвший* (satın alan); *получúть* (elde etmek) – *получúвший* (elde eden). Ortacın türediği fiilin mastar biçimi **-ти** ile bitiyor ise geçmiş zaman etken ortacın vurgusu sonekten bir önceki hecede yer almaktadır: *принестú* (getirmek) – *принёсший* (getiren) (Grammatika 1960:516; Russkaya 1980:560).

-ать, -ять ile biten fiillerden **-нн(ы́й)** eki ile türemiş geçmiş zaman edilgen ortaçların vurgusu fiilde bulunduğu hecenin bir önceki hecesinde yer almaktadır: *написáть* (yazmak) – *написанны́й* (yazılmış olan); *прочитáть* (okumak) – *прочитанны́й* (okunmuş olan). Ancak **-ать, -ять** ile biten fiillerin vurgusu gövdeli ise, geçmiş zaman edilgen ortaçların vurgusu da gövdede kalmaktadır: *зарабóтать* (kazanmak) – *зарабóтанны́й* (kazanılmış olan); *продúмать* (etraflıca düşünmek) – *продуманны́й* (etraflıca düşünülmüş olan) (Grammatika 1960:518-520; Russkaya 1980:560-564).

-т(ы́й) eki ile türemiş geçmiş zaman edilgen ortaçlar türedikleri fiilin vurgusunu korumaktadır: *прíнял* (kabul etti) – *прíнятый* (kabul edilmiş olan); *пóднял* (kaldırdı) – *пóднятый* (kaldırılmış olan). Bunun yanı sıra vurgulu **-ну-** ekine sahip fiillerden türemiş geçmiş zaman edilgen ortaçların vurgusu sözcüğün başına doğru bir hece kaymaktadır: *сомкнóул* (birleştirdi) – *сомкнутый* (birleştirilmiş olan). Ancak fiilin **-ну-** eki vurgusuz ise, geçmiş zaman edilgen ortacın vurgusu da türediği fiilin vurgusu ile

aynı hecede yer almaktadır: *трóнул* (dokundu) – *трóнутый* (dokunulmuş olan); *задвóнул* (sürdü) – *задвóнутый* (sürülmüş olan) (Grammatika 1960:516-518).

5. Ulaçlarda sözcük vurgusu

Durağan vurguya sahip fiillerden **-а (-я)** ekleri ile türemiş ulaçların vurgusu fiillerin III. çoğul şahıs çekiminde bulunduğu hecede yer almaktadır: *игра́ют* (oynuyorlar) – *игра́я* (oynayarak); *ду́мают* (düşünüyorlar) – *ду́мая* (düşünerek). Durağan vurguya sahip fiillerden **-в, -вши, -ши** ekler ile türemiş ulaçların vurgusu türedikleri fiilin mastar biçiminde yer aldığı hecede kalmaktadır: *пры́гнуть* (atlamak) – *пры́гнув* (atlar atlamaz); *раскúнуться* (serpilmek) – *раскúнувшись* (serpilir serpilmez) (Russkaya 1980:700).

-учи (-ючи) ekleri ile türemiş ulaçların vurgusu ise bu eklerden bir önceki hecede yer almaktadır: *уме́ючи* (bilircesine), *игра́ючи* (oynarcasına) (Grammatika 1960:530-531; Russkaya 1980:566).

SONUÇ

Çağdaş Rus dilinde sözcük vurgusu dışarıdan görüldüğü kadar karmaşık değildir ve belli kurallara göre belirlenmektedir. Vurgunun bağımsızlığı bir sözcüğü başka bir sözcükten ayırmaktadır ve her sözcüğü özel kılmaktadır. Dolayısıyla vurgunun sözcük biliminde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Vurgunun devingenliği sözcüğün dilbilgisel özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Bir heceden başka bir heceye, bir biçimbirimden başka bir biçimbirime geçmesi vurgunun dilbilgisi ile yakından ilgili olduğunun göstergesidir. Ancak vurgunun kendisi, onun ayrılmasını sağlayan sesbilgisel bileşenler, sözcüğün ses kimliğini ortaya sesbilgisi çıkarmaktadır. Bu çalışmada yukarıda da bahsettiğimiz hususlara binaen yabancı dil olarak Rusça öğretiminde vurgu sistemini inceledik. Rusçayı yabancı dil olarak öğrenen öğrencilere karmaşık gelen yapıyı basitleştirmek adına da dilin her bir sözcük türü – ad, sıfat, fiil, ortaç, ulaç – için vurguyu ayrı ayrı inceledik. Çalışmamızla Rusça vurgu sistemini kurallaştırarak ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Avanesov R.İ., (1956) **Fonetika Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazıka**, Moskva: izd. Moskovskogo Universiteta,

Barsov A.A.,(1981) **Rossiyskaya Grammatika**, Moskva: izd. Moskovskogo Universiteta,

Grammatika Russkogo Yazıka (Fonetika i Morfolojiya), (1960) Tom-I, Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR,

Greç Nikolay, (1827) **Praktičeskaya Russkaya Grammatika**, Sankt-Peterburg: Tipografiya Sanktpeterburgskogo Vospitatel'nogo Doma,

Grot Ya.K., (1899) **Filologičeskiye razıskaniya (1852-1892)**, Sankt-Peterburg: Tipografiya Ministersva Putey Soobşçeniya,

Lebedeva Yu.G, (1986) **Zvuki, Udareniye, İntonatsiya (Uçebnoye Posobiye po Fonetike Russkogo Yazıka dlya İnostrantsev)**, 2-ye izd, Moskva: Russkiy yazık,

Lehfeldt Werner, (2006) **Aktsent i Udareniye v Russkom Yazıke**, Moskva: Yazıkı Slavyanskoy Kul'turı,

Lomonosov M., (1755) **Rossiyskaya Grammatika**, Sankt-Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk,

Russkaya Grammatika, Tom-I, (1980) Moskva: Nauka,

Şçerba L.V.,(1963) **Fonetika Frantsuzskogo Yazıka**, Moskva: Vısshaya Şkola,

Vostokov A.,(1874) **Russkaya Grammatika**, 12-oye izd., Sankt-Peterburg: İzdaniye Knigoprodavtsa D.F. Fedorova,

Zaliznyak A.A.,(1967) **Russkoye imennoye slovoizmeneniye**, Moskva: Nauka,

Zaliznyak A.A.,(1985) **Ot praslavyanskoy aktsentuatsii i russkoy**, Moskva: Nauka, 1985.

www.koipkro.kostroma.ru